

albert.fruzsina_336_25

Társas kapcsolatok válsághelyzetben Mi történt a kapcsolatainkkal a COVID-19- járvány idején?

MTA Doktori értekezés

TÉZISEK

Albert Fruzsina

2025

Tartalomjegyzék

A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása	3
Az elvégzett vizsgálatok és az alkalmazott módszerek rövid leírása	6
A főbb új tudományos eredmények tételes összefoglalása	8
Hivatkozások	25
A témakörből készült saját publikációk jegyzéke	26

A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

A személyes kapcsolathálózatok nem statikusak: stabilitásuk és változásuk általában véve is meglehetősen érdekes kérdés, melyben mind egyéni, mind társadalmi szintű okok szerepet játszanak. A krízishelyzetek negatívan hathatnak a kapcsolathálózatokra, csökkenthetik azok méretét, támogató potenciálját, a fokozott nyomás meggyengíthet bizonyos kapcsolatokat, melyek korábban mindenféle támogatást nyújtottak az egyénnek, ugyanakkor esetleg új kapcsolatok kialakulásához is vezethetnek. Az egyéni szintű krízisek kapcsolathálózati következményeivel számtalan kutatás foglalkozott már korábban is; a szakirodalom alapján úgy tűnik, az egyéni szintű krízisek inkább megosztják, rombolják a már létező kapcsolathálózatokat, és emiatt az egyén új kapcsolatokat alakít ki – míg a természeti katasztrófák inkább közelebb hozzák az embereket azokhoz, akikkel már korábban is bizalmas kapcsolatban voltak (Völker 2023). Természetesen az életút folyamán is változnak kapcsolataink anélkül, hogy nagyobb krízisekkel néznénk szembe. Ennek ellenére nem sokat tudunk a kialakulásuk és megszűnésük dinamikájáról (Roy et al. 2022), a különféle makro- és mikroszintű változások kapcsolathálózatokat formáló erejéről, ezen folyamatok egyéni szintű, szubjektív megéléséről.

A pandémia hatásait a társas közeg megváltozása, a hasonlósági mechanizmusok, és a kapcsolathálózatok szerkezeti ismérvei tekintetben is vizsgálhatjuk, hisz a járvány bizonyos időszakában a térbeli mobilitás nagyon korlátozott volt, a fizikai érintkezés szabályrendszere – legalábbis a magyar kulturális közegben – markánsan megváltozott, gondoljunk csak a távolkeleti országokban már korábban is elterjedt maszkviselésre, a személyes találkozásokról a fizikai kontaktus kerülésére. A különféle „kontextusok” is jelentősen meghatározzák a kapcsolathálózatokat, az oktatási intézmények, munkahelyek, a lakókörnyezet, a civil szféra mind jelentős potenciális forrásai a kapcsolatoknak. A kapcsolatok megszakadásának, gyengülésének fontos tényezője az adott kapcsolat kontextusának megváltozása, ugyanakkor az adott kontextusban együtt töltött időnek is nagyon fontos szerepe van (Mollenhorst et al. 2014; Bzdok–Dunbar 2020). Egy munkahely megszűnése (munkahelyváltás és különösen a nyugdíjba vonulás, akár virtuális térbe kerülése (például home office) jó eséllyel árt a munkatársi kapcsolatoknak. Az egészségi állapot romlása (Klein – Van Tilburg 1999), illetve az attól való félelem is beszűkítheti a másokkal való érintkezés tereit. A homofília tekintetében új dimenziók jelentek meg, melyek jobban összekovácsolhatják vagy épp szétzilálhatják a kapcsolatokat, gondoljuk csak az oltáshoz való viszonyra vagy az előírt szabályok be (nem) tartásából adódó konfliktusokra, akár a legközelebbi kapcsolatainkban is. Harmadrészt

vizsgálható a járvány különböző hatása a kapcsolathálózatok méretére, szerkezetére a különféle kihívásokkal szembesülő vagy különféle szociodemográfiai jellemzőkkel leírható csoportok esetében.

A járványt megelőző időszakban kutatótárs(i)mmal vizsgáltuk már ezeket a változásokat, például a baráti kapcsolatok dinamikáját, az idők kapcsolathálózatainak változását. A címben feltett kérdés (Mi történt a kapcsolatainkkal a COVID-19-járvány idején?) kettős: mivel a járvánnyal kapcsolatos korlátozó intézkedések sokakat több-kevesebb időre elszakítottak a számukra fontos emberektől (mint például családtagok, barátok, munkatársak), az emberek adott esetben nem tudtak sem intézményes sem társas támogatást igénybe venni (egészségügyi szolgáltatások, gyermekfelügyelet stb.), és emellett sok egyéb veszteséget is megtapasztalhattak (munkahely elvesztése, anyagi helyzet romlása, a szabadidő eltöltésének, a térhasználatnak a korlátozása, szeretteik vagy közelebbi és távolabbi ismerőseik betegsége, elvesztése) – kérdés, hogyan hatott mindez a kapcsolatokra, válságba sodorta-e őket. Az emberek közti kapcsolatok korlátozása, megszakítása/megszakadása, a társas elszigetelődés önmagában is negatív hatású, ráadásul ezt most egy krízishelyzetben, eddig ismeretlen és hosszan elhúzódó stresszhelyzetben kellett megélniük. Egyes kötések meggyengülését vagy eltűnését sok esetben új kapcsolatok, vagy régebbi, „alvó” kapcsolatok reaktiválódása kompenzálhatja. A kutatások sajnos sok esetben csak a kapcsolatok meglétére vagy hiányára fókuszálnak, noha minőségük, funkciójuk, intimitásuk foka is jelentősen változhat. A költözés vagy akár a COVID-19-járvány alatti lezárások is megváltoztathatják az interaktivitás dimenzióját anélkül, hogy az érzelmi dimenzióban változás történne. A természetbeni vagy érzelmi támogatás pedig megerősíthet kapcsolatokat, és hiányuk meggyengítheti vagy meg is szakíthatja azokat. Bizonyos kapcsolatokat pedig évekre „alvó” státuszba juttathat a személyes találkozás ellehetetlenülése. Kiket érintett a változás? És milyen típusú kapcsolatokat?

Különösen sok szó esik a járványnak a magányosságot és mentális egészséget illető, a kapcsolathálózati fejleményektől minden bizonnyal nem független negatív következményeiről, amelyek az eddigi adatok alapján legnagyobb mértékben pont a fiatalokat érintik. Ráadásul a járvány és az arra adott egyéni és állami/össztársadalmi, azaz mikro- és makroszintű reakciók nem érthetők meg, ha hiányzik a köztes (mezo) szint: a kapcsolatok elemzése. Ugyanakkor arra a kérdésre is kereshetjük a választ, hogy a járvány alakulásában, hatásainak kibontakozásában milyen szerepet játszottak a kapcsolatok. Mindenképp kiemelkedően fontos eleme ezen vizsgálatoknak az egyenlőtlenségek különféle dimenziókban tetten érhető növekedése, a járvány hatásainak egyenlőtlen „eloszlása” a társadalom különböző csoportjaiban (például nők, alacsonyabb, eleve hátrányos helyzetű társadalmi státuszúak). Az oltakozási hajlandóságban is

megjelentek a társadalmi egyenlőtlenségek, ráadásul a kapcsolathálózati jellemzők ezektől nem független eltéréseivel összhangban.

A WHO a járvánnyal való megküzdést elősegítő javaslatcsomagjaiban is rendre megjelent a társas kapcsolatok ápolására, rendszeres kommunikációra való felhívás. A pandémia első, „csapás” fázisára az intézményrendszer még nemigen készülhetett fel, így emiatt is kitüntetett szerepe volt az informális csatornákon áramló erőforrásoknak, de az is kérdés, hogy később, az elhúzódó válság szakaszában a támogató funkciókat legalább részben mennyire akarta/tudta átvenni az intézményrendszer. A kapcsolatokon keresztül áramló erőforrások jelentősége mellett kiemelendő, hogy az egyének kapcsolathálózatai a társadalmak építőkövei, hisz belőlük épül fel a társadalom szövedéke. A kapcsolati erőforrások léte, mértéke, eloszlása mind egyéni, mind társadalmi szinten sok szempontból meghatározó. Az egyének kapcsolati erőforrásainak jelentősége az élet számos területén (például szubjektív jóllét, különféle egészségdimenziók, munkaerőpiaci sikeresség, státuszelérés, gyászmunka stb.) empirikusan jól bizonyított, és a társadalmi integrációt, a társadalomszerkezetben betöltött pozíciót is befolyásolja.

A társas kapcsolatoknak nagy szerepük van az attitűdök formálásában, normák kialakításában is, azaz például egy egészségügyi vészhelyzet idején egyáltalán nem mindegy, hogy a kapcsolatok befolyásoló ereje az oltás felvétele vagy megtagadása, a megelőző, korlátozó intézkedések elfogadása, betartása, avagy ellenkezőleg, azok elszabotálása irányába hat. Egyre több kutatás vizsgálja a jövőbeni felhasználhatóságot is szem előtt tartva az oltási, valamint a járvánnyal kapcsolatos egyéb viselkedések és vélekedések tekintetében a kapcsolathálózatoknak, illetve azok meghatározott metszeteinek homogén vagy heterogén voltát. A társas kapcsolatok fontosságát tárgyalva megkerülhetetlen az egyébként meglehetősen homályos, az egyes szerzők által különféle tartalmakkal és szinteken meghatározott társadalmi tőke fogalma, amit inkább kapcsolati tőkeként, azaz a közeli vagy távolabbi emberi kapcsolatokban megtestesülő erőforrásokként értelmezek.

A COVID-19-járvány kapcsolati hatásainak szempontjából is releváns, hogy azok a kapcsolatok, melyekbe valamilyen oknál fogva nem tudunk megfelelő mennyiségű erőforrást „beruházni”, nagy eséllyel sérülékenyebbé válnak, kiváltképp, ha nem volt még elég idő arra, hogy valóban szorosra fűzzük azokat. A kapcsolatok közös tevékenységek során, közös kontextusokban (például iskola, munkahely) születnek, és azokhoz kötődnek. Az elmúlt évtizedek kutatásai alapján ezt kiegészíthetjük azzal, hogy ezek nagyban hozzájárulnak a kapcsolatok fennmaradásához. A találkozási alkalmak, az intézményesen „kierőszakolt” / lehetővé tett interakciók hiánya és a kevés együtt töltött idő viszont növeli egy kapcsolat

megszűnésének esélyét. Azt is tudjuk, hogy a fizikai eltávolodás gyakran eredményezi az érzelmi eltávolodást is, márpedig a járványkezelésre hozott intézkedések az emberek zömét jelentős mértékben és hosszabb időintervallumokra a főként családi kapcsolataikat tartalmazó vagy egyszemélyes háztartásaikba zárta.

Felmerülhet a kérdés, hogy mivel bizonyos értelemben tán túl vagyunk a pandémia fémjelezte válságon, miért érdemes mégis ezzel foglalkozni. Egyrészt nem lehetünk biztosak abban, hogy ez így is marad, sőt, szinte minden hozzáértő kiemeli, hogy a jövőben nagy eséllyel várható hasonló, akár sokkal súlyosabb járványok kialakulása is. A pandémia időszakához kötődő intézkedések, események átmeneti jellege ellenére úgy tűnik, ezek többek számára hosszabb távú következményekkel járnak. Mivel a téma nagyon tág, központi kérdéseink arra irányulnak, hogy emberi kapcsolataink, kapcsolathálózataink jellegzetességein mennyiben hagyott nyomott ez az egészségügyi-társadalmi krízishelyzet, de a kutatás részben azt is megmutatja, miként segítettek a kapcsolatok e válsághelyzet megélésében, negatív hatásainak tompításában, esetleg kimondottan pozitív hozadékokat eredményezve. Az erre vonatkozó kutatások összefoglalója a doktori mű, amelyben így különféle adatfelvételi technikák, mind kvantitatív, mind kvalitatív módszerek felhasználásával gyűjtött adatok alapján törekszik a szerző a közeli kapcsolatok koronavírus-járvány alatti változásának megismerésére. Az, hogy akár a kapcsolatokat megerősítő, akár az azokat erodáló hatások mennyire bizonyulnak tartósnak, olyan kérdés, amelyre ez a könyv még nem tud határozott választ adni, mivel ehhez újabb adatgyűjtések szükségesek.

Az elvégzett vizsgálatok és az alkalmazott módszerek rövid leírása

Más szerencsésebb országokkal ellentétben Magyarországon sajnos a felnőtt lakosságot reprezentáló panel-adatfelvétel nem történt a COVID-19-járvány időszakában, így keresztmetszeti vizsgálatokból próbáltuk rekonstruálni a társadalomban zajló folyamatokat, a változások mibenlétét, irányát, mértékét, tartósságát. A koronavírus-járvány kitörése, azaz 2020 tavasza óta többféle módszerrel, több időpontban is gyűjtöttünk adatokat arról, hogy a magyar felnőtt lakosságra hogyan hatott a járvány, és hogyan élték meg ezeket a változásokat. Adatgyűjtési stratégiáinkat – a magyarországi realitásokhoz alkalmazkodva – kevésbé az elméleti megfontolások, mintsem az időközben felbukkanó lehetőségek határozták meg, így ezekből a mozaikokból, vagy más megfogalmazásban különféle látószögekből és közelségből készített „fényképekből” próbáljuk rekonstruálni a kutatásunk fókuszában álló folyamatokat. A kevert

módszertani megközelítéseken belül a kutatási stratégiára az összetartó párhuzamos felépítés jellemző. Eszerint a kvalitatív interjú és kvantitatív kérdőíves kutatási szakaszok nem egymásra épültek, ugyanakkor a többféle módszertan alkalmazásával mind a kvantitatív, mind a kvalitatív adatok lehetőségeit megpróbáltuk úgy kiaknázni, hogy a kapcsolatok változásának jellemzőit, valamint a kapcsolatok hatásait minél mélyebben és átfogóbban be tudjuk mutatni. A felhasznált adatbázisok közül időben az első a 2020 májusában a Szinapszis Kft. által telefonon megkeresett (CATI) országos, 1001 fős, a 18 év feletti magyar lakosságot kor, nem, iskolai végzettség és lakóhely tekintetében reprezentáló adatbázis, amely egyrészt a vírushelyzetre vonatkozó kérdéseket tartalmazott, másrészt a válaszadóknak egy úgynevezett kapcsolati naplót is ki kellett tölteniük a kérdezőbiztosok segítségével. A kapcsolati napló adatait egy 2015. évi szintén kapcsolati naplós, bár személyes lekérdezéssel készült adatbázissal tudtuk összehasonlítani. Az elemzés másik fontos forrása a Társadalomtudományi Kutatóközpont Mobilitás Kutatási Centrum megbízásából 2018 és 2021 őszén készült, személyes, kérdőíves adatfelvétel (N=2700 illetve 4617), amely több, mindkét adatfelvétel idején azonos módon feltett kérdéssel vizsgálta a személyközi kapcsolathálózatok bizonyos szegmenseit (barátok száma, bizalmas kapcsolathálózatok, gyenge kötések, társas időtöltések vendégség és szórakozóhelyekre (ideértve a kocsmat, vendéglőt, kávézókat) való eljárás vonatkozásában), emiatt a pandémia előtti és alatti helyzet összehasonlítására lehetőséget nyújtott. A harmadik típusú adatforrás a „Covid-19-járvány társadalmi hatásai” című kutatás, amely a Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézete finanszírozásában készült. A kérdőíves adatfelvétel 2021. november 29. és 2021. december 11. között online, kvótás módszerrel történt a 18–65 éves, magyar, internet-hozzáféréssel rendelkező lakosság körében, és a kapcsolathálózatok tekintetében egy új, Magyarországon tudomásunk szerint még sosem használt névgenerátor kérdést alkalmazott (az egyén számára legfontosabb személyek névgenerátora), és a megnevezett kapcsolatok vonatkozásában retrospektív adatokat is gyűjtött a pandémia előtti időszakról is, így ezek felhasználásával is megpróbáltuk tetten érni a változásokat. Konkrétan, az alkalmazott névgenerátor kérdés: *Hány, az Ön számára nagyon fontos, 18 éven felüli személy van az életében?* A válaszadók összesen 10 ilyen személyt említhettek, akikre vonatkozóan a kérdőív még további kérdéseket is tartalmazott, úgymint a kapcsolat típusa (társ, gyermek, szülő, egyéb rokon, barát, munkatárs, szomszéd, egyéb), a kapcsolati személy neme, életkora, egy településen és egy háztartásban élnek-e a válaszadóval, és hány éve ismerik egymást. A kérdőív továbbá rákérdezett arra is, hogy a COVID-19-járvány előtt és alatt döntően hogyan tartották a kapcsolatot (személyesen, telefonon vagy online), milyen gyakran találkoztak egymással, és a válaszadó milyennek értékeli a kapcsolatukat egy 1-től 10-ig terjedő skálán, ahol az 1-es érték jelentette a

nagyon rossz és a 10-es a nagyon jó minőséget. Ezt követően a kérdőív rákérdezett arra is, hogy „Volt olyan személy, akit a COVID-19-járvány előtt megemlített volna a számára legfontosabb személyek között, de most nem említette a számára fontos személyek között?”. Két ilyen személy megnevezésére volt lehetőség, s a válaszadóktól ez esetben is megkérdezték a kapcsolat típusát, a kapcsolati személy nemét, életkorát és azt, hogy egy településen laknak-e. Ezenkívül egy további kérdés vizsgálta, hogy „Miért romlott meg a kapcsolatok?”, ahol a válaszadók az alábbi kategóriákból választhattak: (1) Meghalt, (2) Elköltözött, (3) Eltávolodtunk egymástól, (4) Már nincs időnk/alkalmunk a találkozásra, (5) Csalódtam benne, (6) Egyéb, és pedig. Utolsóként „A vakcinációs szándék megértése különféle társas közegekben – online kérdőíves felmérés a magyar felnőtt populáció körében”, keresztmetszeti adatgyűjtést használtam, amely 2022. november 15–26. között került lekérdezésre a magyar felnőtt lakosság körében, egyéni szintű kvótás mintavétellel – itt a Covid-oltás-specifikus beszélgetési hálózatok voltak a kapcsolathálózati kutatási rész fókuszában.

A kvantitatív adatfelvételek mellett összesen 94 darab interjú készült a járvány alatt, három időszakban: 2021 áprilisában és májusában, 2021 november-decemberben és 2022 tavaszán. Mindhárom időszakban ugyanazt az interjú-vezérfonalat használtuk, bár a harmadik időszakban, a 2022 tavaszán készült interjúkban az Ukrajnában zajló háborús események hatására is rákérdeztünk. Az interjúk fő témája a COVID-19-járvány kapcsolathálózatokra és ezzel összefüggésben a jólétre gyakorolt hatása volt. Az alanyok kiválasztásakor lehetőség szerint arra törekedtünk, hogy egy kor, nem, lakóhely és háztartásméret szempontjából vegyes minta alakuljon ki.

A főbb új tudományos eredmények tételes összefoglalása

A doktori mű első fejezetében részletesen kifejtésre kerül, miért érdemes a COVID-19 pandémia vonatkozásában a kapcsolathálózatokat vizsgálni, kitérve a változások egyéni és társadalmi szintű okaira, a magány és társas elszigeteltség kutatásának fontosságára és a világjárvány kapcsolathálózatokra gyakorolt hatását bemutató nemzetközi adatfelvételek főbb eredményeinek összegzésére. A második fő fejezet a COVID-járvány magyarországi lefolyásának mérföldköveit, valamint a magyar kapcsolathálózatokra gyakorolt hatást illetően

más szerzők tollából származó vonatkozó eredményeket gyűjti össze. A fentebb bemutatott empirikus adatok leírása, elemzése ezután következik.

A 2020 májusában, a legelső hullám idején felvett adatok alapján azt próbáltuk megvizsgálni, hogy egyrészt a távolságtartó szabályok bevezetésének hatására miként változtak meg az emberek személyes kapcsolattartásának mintázatai, másrészt hogy ez a krízis és a járványkezelés miatti izoláció, sok esetben összezártság a személyes kontaktusok minőségét befolyásolta-e. A kapcsolatinapló-módszerrel készített magyarországi adatfelvételt a 2015-ben hasonló módszerrel gyűjtött adatokkal hasonlítottuk össze. A válaszadók nagyobb arányban említették gyermekeiket (28%-ról 35%-ra emelkedett arányuk), ugyanakkor a barátaikkal személyes kapcsolatot említők aránya 26%-ról 8%-ra csökkent. A családtagok említése a 60 évnél idősebb korosztályban esett vissza szignifikánsan, napi 2,55 főről 1,88 főre. A nem rokoni személyes kapcsolatok csökkenése a teljes mintán kimutatható. A távolságtartó intézkedések hatása leginkább az idősek személyes kapcsolattartási mintázatán hagyott nyomot. Összességében a megkérdezettek a nem egy háztartásban élő családtagokkal kevésbé tartották személyesen a kapcsolatot, ebben nem volt korosztályos különbség. A külső helyszíneken nagyon megnehezedett a kapcsolattartás a korlátozások miatt, és ez a fiatalokat és az időseket érintette különösen hátrányosan. A kapcsolatok erősségének néhány dimenzióját (az érzelmi intenzitást, a kapcsolattartás intenzitását és a kapcsolattartás átlagos gyakoriságát) tekintve mindhárom dimenzióban szignifikáns változások voltak tapasztalhatók. 2020-ban, az első hullám idején az említett személyes kapcsolatok érzelmi intenzitása erősebb volt, mint amit a 2015-ös adatok mutattak és nem meglepő módon a kérdezettek az említett személyekkel hosszabb időt töltöttek együtt, de kevesebb alkalommal találkoztak. Ez az első hullámban zajlott adatfelvétel tehát más nemzetközi adatgyűjtések eredményeivel összhangban egyrészt rámutatott a társas izoláció terjedésére, másrészt a közeli kapcsolatok rezilienciájára is, amelyet a családi kapcsolatok fokozott előtérbe kerülésében és a személyes érintkezéssel járó baráti kapcsolatok látványos visszaszorulásában érthetünk tetten.

2021 végén, azaz több mint másfél évvel a járvány kitörése után, az elhúzódó válság idején, a negyedik hullám alatt két adatforrás is információkkal szolgál a közeli emberi kapcsolatok változásának dinamikájáról. Ezek az adatfelvételek már nem az első, csapásként vagy katasztrófaaként is felfogható hullám hatását mutatják, hanem egy olyan állapotot tükröznek, amelyben már elvileg láthatjuk nemcsak a kezdeti sokk hatását, hanem annak a felismerését is, hogy jöhetnek újabb és újabb csapások, mégis – nyilván korlátoosan, de – működik a valamiféle, normalitásra, a régihez visszatérésre való törekvés is. Ezt a helyzetet tovább színezte az, hogy az oltás széles körű rendelkezésre állása sokak számára jelentett

egyfajta védelemérzetet, ugyanakkor a járvánnyal kapcsolatos védekezést illető attitűdök heterogenitása komoly potenciális konfliktusforrást, töréspontot is megtestesített számos kapcsolatban. A hasonló módszertannal 2018-ban és 2021 végén végzett keresztmetszeti adatfelvételek alapján meg lehet vizsgálni, milyen elmozdulásokat tudunk megragadni a járványt megelőző időszak és a negyedik hullám között eltelt időben. Mivel panel-adatgyűjtés nem áll rendelkezésre, a két, populációs szintű kapcsolati „fényképet” tudjuk egymás mellé helyezni, és a népességen belüli eloszlások változása alapján következtetünk egyéni szintű változásokra. Miután a vizsgált időszakban a pandémia volt a legnagyobb társadalmi szintű hatás, ezt mindenképp a változásokat magyarázó egyik oknak tekintjük.

A rokoni kapcsolatok a járvány alatt erősödtek, hisz 2021-ben nagyobb arányban találhatók rokonok a bizalmasok közt, míg a barát-bizalmasok arányában első ránézésre nincs változás. A járvány közben mindegyik vizsgált életkori korcsoportban a rokonság szempontjából vegyes hálózatok a legdominánsabbak, ami nagyon markáns változás a járvány előtthöz képest, amikor még a legidősebbek közt is a kizárólag nem rokoni bizalmasokból álló maghálózatok domináltak. Azaz a bizalmas kapcsolathálózatok összetételének megváltozása a családi kapcsolatok újbóli előtörését jelzi. A barátok számának eloszlása alapján a barátot nélkülözők és a sok baráttal rendelkezők aránya is csökkent. A gyenge kötések eloszlásában is a nagyon kevés kapcsolattal rendelkezők arányának növekedését és a sok kapcsolattal rendelkezők arányának csökkenését figyelhetjük meg, ugyanakkor mind lakásukon, mind külső helyszínen nagyobb arányban találkoznak másokkal az emberek, mint a járvány előtt. Ennek egyik oka lehet az (amire egyébként az interjúkban bőven történt utalás), hogy főleg a lezárások alatt a „külső” helyszínek nem voltak elérhetők. Ugyanakkor, feltehetően a lezárások közti időszakok lehetőségeit kihasználva, 2018-hoz képest egyre többen mentek el kocsimba, szórakozóhelyre vagy kávézóba: kimondottan csökkent az ilyen helyekre egyáltalán nem járók részaránya.

Ezen változók alapján látens osztályelemzéssel készítettünk egy tipológiát (Dávid–Albert–Hajdu 2024). Már az elnevezésekből is sejthető, hogy a magyar társadalom körülbelül fele kapcsolathálózati szempontból hátrányos helyzetű. A *bezárkózó elmagányosodók* (15%) a kapcsolati erőforrásokat tekintve legelszigeteltebb csoport. A *társaságra nyitott elmagányosodók* (7%) még inkább nélkülözik a rokoni és kicsit kevésbé a nem rokoni bizalmas kapcsolatokat, és ugyan nem említettek barátokat, de többségük gyakran vesz részt mind lakáson, mind egyéb nyilvános társas terekben tartott baráti összejöveteleken. Gyenge kapcsolatokkal a többi csoporthoz képest ők is korlátozottan rendelkeznek. A *kapcsolatszegénység veszélyében élők* mindkét csoportjában a kérdezettek több mint fele nem

rendelkezik rokon bizalmassal, viszont nem rokon bizalmasaik és baráti kapcsolataik is vannak. Az *elmagányosodókhoz* képest kiterjedtebbek a gyenge kötéseik is. A *bezárkózók* (19%) a *társaságra nyitottakkal* (10%) ellentétben nem vesznek részt baráti összejöveteleken, nem járnak szórakozóhelyre, kávézóba, kocsmába, a másik bezárkózó csoporthoz hasonló szociodemográfiai jellemzőkkel bírnak. A *társaságra nyitott* csoportnál a társasági életben való részvétel teljes körű, ugyanakkor kevésbé intenzív, ritkábban vesznek részt baráti összejöveteleken, és ritkábban járnak el. Ez a csoport is hasonló jellemzőkkel írható le, mint a másik, társaságra nyitott csoport. A *családorinetált beágyazottak* (17%) szinte kivétel nélkül említettek legalább egy rokon bizalmast, ugyanakkor kétharmaduknak nincs egyetlen nem rokon bizalmasa sem. 70%-uknak 1–3 barátja van, társas színtereken ritkán, de megjelennek, és kiterjedt gyenge kötésekkel rendelkeznek. Az *aktív társaságiak* (32%) csaknem felének nincs rokon bizalmasa, de akinek van, annak több is. Szinte kivétel nélkül rendelkeznek nem rokon bizalmasokkal, és mindegyiküknek van legalább egy, de gyakorta kimondottan sok barátja. Mindkétféle vizsgált társas színtéren gyakorta kapcsolódnak másokhoz, és gyenge kapcsolatok tekintetében is kiterjedt a hálózatuk, azaz az összes vizsgált kapcsolati erőforrás jelentős mértékben áll a rendelkezésükre.

Mivel a kapcsolathálózati erőforrások fontos szerepet töltenek be a problémákkal való megbirkózás és a jóllét különféle dimenzióiban, feltételeztem, hogy a különféle kapcsolati profilú népességcsoportok eltérő módon tudtak megbirkózni a járvány okozta nehézségekkel. Például feltehető, hogy a kapcsolatgazdag csoportok a járvány bizonyos hatásait jobban ki tudták védeni a nagyobb mértékű kapcsolati erőforrásaik segítségével – ugyanakkor a megfertőződés szempontjából biztonságosabb helyzetben voltak az elszigeteltebb, kapcsolatszegényebb emberek. 2021 végén a magyar felnőtt lakosság csaknem fele jelezte, hogy pénzügyi helyzetét negatívan érintette a COVID-19-járvány. A munka világában az emberek kicsit több mint harmada számolt be hasonló romlásról, az egészségi állapotuk tekintetében kicsit kevesebben. A generációk közti szolidaritás, konfliktusok, a közösségi lét tekintetében is a munkát érintő válaszokhoz hasonló, sőt nagyobb arányban vannak a romlást érzékelők, azaz elég határozottan kijelenthetjük, hogy ennek alapján a szolidaritással, a bajban való összefogással, a társadalmi kohézióval, a közösségi léttel kapcsolatos, az első hullám alatt tapasztalt pozitív várakozások közel két év távlatában nem váltak valóra. Ugyanakkor még ha kisebbség is, de nem elhanyagolható azok száma, akik a vizsgált dimenziókban javulást éltek meg: legtöbbször pont a családi kapcsolatok és a társadalmi szolidaritás tekintetében tapasztalták a dolgok jobbra fordulását. Az egyes kapcsolathálózati típusokba tartozók – a családi

kapcsolatok változását kivéve – szignifikánsan különbözőképpen élték meg a járvány hatásait, ugyanakkor pusztán a tipológia alapján egyáltalán nem mutatkozik meg az a szakirodalom alapján elvárt jelenség, hogy a kapcsolatgazdagabb csoportokba tartozókat a kapcsolati erőforrásaik esetleg jobban meg tudták kímélni a járvány negatív hatásaitól. Mivel az egyes kapcsolattípusokba elég markánsan eltérő szociodemográfiai jellemzőkkel leírható csoportok tartoznak, bináris logisztikus regressziókkal vizsgáltam az esetleges együttjárásokat, hogy ezen hatásokat kiszűrjem. A családi kapcsolatok megromlását a járvány időszakában a leginkább kapcsolatgazdag *aktív társaságinak* nevezett csoporthoz képest csaknem másfélszeres eséllyel jelezték a *társaságra nyitott elmagányosodók*. Sem a nem, sem az iskolai végzettség nem függ össze a romló családi kapcsolatokkal, de a családi kapcsolatok romlása a pestieknél 1,2-1,4-szer jellemzőbb a városokban és falvakban lakók körében. A COVID-19-járvány alatt romló családi kapcsolatokat kevésbé érzékelték azok, akiknek nem változott, vagy akár javult az anyagi helyzetük. A romló munkaerőpiaci helyzetűekhez képest a javuló munkaerőpiaci helyzetűek harmadnyi eséllyel számoltak be romlásról. Akiknek nem változott a munkaerőpiaci helyzetük, feleakkora eséllyel érzékelték romló családi viszonyokat. A romló egészségi állapotúakhoz képest a javuló egészségi állapotúaknak csupán a tizede említette a családi kapcsolatok romlását, viszont a súlyos anyagi deprivációban érintettek fokozottan érzékelték is ezt. A súlyos anyagi deprivációban érintettek a nem depriváltakhoz képest 30%-kal nagyobb eséllyel szenvedték el anyagi helyzetük romlását a járvány miatt, ami alátámasztja azt, hogy a pandémia negatív hatásai az eleve rosszabb helyzetűeket fokozottan érintették. A bővített modellben a kidolgozott kapcsolati tipológiának már nem volt – a többi változó hatását kontroll alatt tartva – kimutatható szerepe.

A másik, 2021. decemberben készült felmérés egy új, korábban még nem alkalmazott névgenerátor kérdés segítségével próbálta feltérképezni a vizsgálatban megkérdezett felnőtt korú (18 év feletti és 65 évnél nem idősebb) személyekből álló minta legfontosabb, nagykorú személyekhez kötődő kapcsolatait, azonosítani ezen fontos kapcsolathálózatok alapvető jellegzetességeit és a válaszadók egyéni megélését ezen kapcsolatok pandémia alatti változásait illetően legfontosabb kapcsolatokat tekintve. A névgenerátor kérdésben az adatfelvétel időkorlátja miatt csak maximum 10 főt lehetett említeni, de először minden válaszadót megkérdeztünk arról, hogy minden megkötés nélkül hány fontos személy van az életében. Csak 13%-uk tudott volna 10 fő felett is számára fontos 18 év feletti személyt megnevezni, és ez egybeesik az empirikus tapasztalattal, így névgenerátorral gyűjtött adatok feltehetően jól közelítik a mai magyar aktív korú felnőtt lakosság számára fontos emberek hálózatait: a

megkérdezettek 44%-a 1–4, 38%-a 5–10, míg 13%-a 10-nél is több 18 évesnél idősebb személlyel fenntartott fontos kapcsolattal rendelkezett. A válaszadók átlagosan 5,5 számukra fontos embert említettek, a férfiak kevesebbet, 5 főt, a nők pedig 6-ot. A minta egészét vizsgálva az látható, hogy a megkérdezett felnőttek leggyakrabban partnerüket tartották fontos személynek, 57% említette párját a legfontosabb kapcsolatai között, de a szülők (54%), a gyerekek (33%), a testvérek (47%) és az egyéb rokonok (47%) is a leggyakrabban említett kategóriák között vannak. Az úgynevezett választott, például baráti (33%), kollegiális (9%) vagy szomszédsági (6%) kapcsolatok ehhez képest kisebb szerepet kapnak. A legfontosabb kötelékek a legszorosabb családi kapcsolatok: társ, szülő, testvér, gyerek – a gyerekek említési gyakorisága minden bizonnyal azért ilyen alacsony, mert a mérőeszköz kimondottan a 18 éven felüli személyekre kérdezett rá. A nők a férfiakhoz képest sokkal nagyobb arányban nevezték meg felnőtt gyermekeiket és egyéb rokonaikat. A válaszadók 65%-a élt párkapcsolatban. Megdöbbentően magas arányuk, 19% nem említette meg a párját a számára fontos személyek között. Logisztikus regressziós modellben vizsgálva a nem, az életkor, az iskolai végzettség, a településtípus és a háztartásméret változók bevonásával nem találtunk összefüggést azzal, hogy kik nem említették a párjukat.

A pandémia még jobban ráirányította a figyelmet az egyre inkább digitalizálódó világban amúgy is releváns kérdésre: mennyiben szükséges a személyes, „hús-vér” kapcsolat? A kapcsolattartás az emberek számára legfontosabb személyekkel a COVID-19-járvány kitörése előtt és után is legnagyobbbrészt személyesen történt. Ennek eleve jelentős mértékben az az oka, hogy a legfontosabbnak tartott kapcsolatok zöme Magyarországon családi kapcsolat, és sokan egy háztartásban élnek családtagjaik egy részével. Ahogy várható is volt, a távolságtartó intézkedések hatására az egy háztartásban élők gyakrabban, a nem egy háztartásban élők pedig kevésbé gyakran tartották a kapcsolatot a lezárások alatt, mint korábban. A családi kapcsolatok minőségében az emberek nagyobb része nem vett észre változást, de a változást érzékelők többsége, a teljes minta harmada inkább romlást, míg negyede javulást érzékelt. Érdekes módon az esetleges javulás vagy romlás leginkább nem az egyének szociodemográfiai jellemzőihez kötődött – bár a lakóhely településtípusával találtunk összefüggéseket –, hanem sokkal inkább ahhoz, hogy a járvány az egyéb dimenziókban hogyan hatott az emberek életére. Azok, akiket anyagi, munkaerőpiaci vagy egészségügyi szempontból jól vagy akár csak semlegesén érintett a járvány, nagyobb eséllyel számoltak be családi kapcsolataik javulásáról, és kisebb eséllyel azok rosszabbodásáról. A legfontosabbnak tartott kapcsolatok minősége a retrospektíve gyűjtött, 2021. év végi, a legközelebbnek tartott kapcsolatokra vonatkozó adatok fényében túlnyomórészt nem változott, általában nagyon

magasra értékelt, de ahol mégis változást jeleztek a kérdezettek a kapcsolat minőségében, ott inkább szintén romlott a kapcsolat. Mivel a kérdőíves adatgyűjtésben a legfontosabb kapcsolatokat illetően a felnőtt gyermekekre kérdeztünk rá, akik nagy eséllyel nem egy háztartásban laktak a szüleikkel (azaz a fentebbi, legfontosabb kapcsolatokról szóló megállapítások csupán a felnőtt gyerekekre vonatkozó adatokon alapulnak), a kapcsolattartás megnehezülése és ritkulása is okozhatta a mért minőségromlást csakúgy, mint a barátok esetében. A nem együtt élő családtagokkal, fontos kapcsolatokkal a személyes kapcsolattartás aránya a lezárások alatt szignifikánsan lecsökkent, ennek kompenzálására a telefonos és online kapcsolattartás aránya megnőtt, ugyanakkor nagyon sokan ezt csak egy ideiglenes és egyáltalán nem azonos színvonalú kapcsolattartási módnak tartják. A régebben személyes módon kapcsolatot tartó emberek a vártnál nagyobb arányban álltak át telefonos kommunikációra, és kisebb arányban online üzenetek váltására. A korábban személyes, de a járvány hatására már egyéb módon fenntartott kapcsolatok esetében azok minőségét és a kapcsolattartás gyakoriságát tekintve is fokozott romlást mutattunk ki a kérdőívvel gyűjtött adatokon, azaz úgy tűnik, a személyes kapcsolattartás még a legszorosabb kapcsolatok tekintetében is kitüntetett fontosságú, és ezt megerősítik a kvalitatív adatok is.

A negyedik hullám idejére az aktív korú felnőttek 17,5%-a veszített el a 2020 márciusa előtt számára még nagyon fontosnak tartott kapcsolatot. A kapcsolatvesztés két legfontosabb okaként a találkozási szánható idő és/vagy alkalom hiányát illetve az adott, korábban nagyon fontosnak tartott személytől való eltávolodást jelölték meg a megkérdezettek. A fontos kapcsolatok elvesztése a nőkkel a kvantitatív adatok alapján nagyobb eséllyel történt meg, mint a férfiakkal, és valószínűleg nem független a rájuk fokozottabban háruló gondozási és egyéb feladatok mennyiségétől. Míg a COVID-19-járvány előtti kutatások épphogy a nők és a férfiak barátainak számában mutatkozó különbség csökkenéséről számoltak be, addig jelen eredmények ettől eltérően abba az irányba mutatnak, hogy a COVID-19-járvány visszaállította a nemi különbségeket, mivel nagyobb arányban épültek le a nők baráti kapcsolatai. Életkor szerint a legfiatalabb korcsoportra a legjellemzőbb valamely barát elvesztése. Míg a többi korcsoport 4–6%-a nevezett meg ilyen, a járvány idején megszűnt kapcsolatot, addig a 18–23 évesek 16%-a.

Egészen biztosan már a COVID-19-járvány alatt jött létre a fontosként említett kapcsolatok 3,5 %-a, további 2,4%-a a kapcsolatoknak egy-két éves volt 2021 végén. A járvány közben új fontos kapcsolatot kialakítók körében a nők kétszeres eséllyel létesítettek ilyen a férfiakhoz képest, valamint a fiatalabbak is az idősebbekhez képest. Az egy éven belül kialakított kapcsolattípusok tekintetében a barát volt a legjellemzőbb. A járványügyi

kapcsolattartást korlátozó intézkedések hatására a legszűkebb kapcsolati körben, a legszorosabb kapcsolatok tekintetében is kimutatható a kapcsolattartási alkalmak és lehetőségek csökkenésének kiemelkedő fontossága. Az egyes kapcsolatok „kontextusának” megszűnése szorosan összefügg az érintett kapcsolat meggyengülésével, adott esetben akár annak felbomlását is okozhatja – és okozta is, főleg azokban az esetekben, amikor az adott kapcsolat csupán egyfajta kontextusban működött, és nem volt annyira közeli. A járvány kezelésére hozott intézkedésekhez való viszony pedig (legyen szó akár a maszkhordás, a kézmosás, a találkozási tilalom vagy az oltakozunk-e/mivel/mikor aspektusairól) a kapcsolatok jelentős részében okozott kisebb-nagyobb, és néhány esetben a kapcsolatot (időlegesen?) megszakító konfliktusokat. Azaz a közeli kapcsolatokat irányító hasonlósági elv, a homofília egy újabb, eddig nem ismert dimenzióban vált a személyes kapcsolatokat meghatározó elvvé. Hogy ez az új törésvonal, valamint az általa generált konfliktusok hatása mennyire tartós, szintén további adatfelvételekből derülhet majd ki.

A stresszt okozó életeseményekkel, krízishelyzetekkel való megbirkózásban a kapcsolathálózatokon keresztül áramló társas támogatás kiemelt jelentőséggel bír. Mivel a COVID-19-járvány össztársadalmi, sőt globális krízist eredményezett, a társas támogatás iránti igény – legyen szó lelki támogatásról vagy betegség/karantén idején nagyon is gyakorlati segítségnyújtásról – e „pandémia-specifikus rizikótényezőknek” betudhatóan nyilvánvalóan megnövekedett, és kérdéses, hogy a szükséges támogatások kiknek és milyen mértékben álltak rendelkezésükre. Megvizsgáltuk, hogy a pandémia alatt különféle forrásokból mennyire jutottak támogatáshoz az emberek. A 2021 végén gyűjtött adatok alapján a helyzet súlyosságát, a pandémia okozta krízis átfogó, sok életszférát érintő hatásait szem előtt tartva viszonylag szerénynek értékelhető a segítségnyújtás mértéke, beleértve a kapcsolatokon keresztül áramló erőforrásokat, ugyanakkor az emberek még mindig inkább saját kapcsolataikra tudtak számítani, mivel az intézményes vagy szervezetektől származó támogatás elenyésző mértékűnek látszik. Kapcsolathálózatuk tagjaitól természetbeni támogatásban, esetleg valamiféle szolgáltatásban, munkában nyújtott támogatásban nagyobb mértékben részesültek az emberek, mint konkrét anyagi, pénzben nyújtott segítségben. A társas támogatásra vonatkozó adatok ismét megerősítik, hogy Magyarországon leginkább családtagjainkra számíthatunk, és az is segít, ha egy településen élnek velünk: a járvány alatt a kérdezettek harmada kapott a vele azonos településen élő családtagjaitól természetbeni, 20%-a pedig anyagi segítséget, másik településen élő családtagoktól a megkérdezettek ötöde kapott természetbeni, és tizede anyagi támogatást. A természetbeni támogatás nyújtásában a szomszédoknak is nagy szerep jut, a válaszadók ötöde kapott ilyen segítséget. Anyagi támogatásra a szomszédoktól, barátoktól

szinte elenyésző mértékben lehet számítani, a felnőttek 3–5%-a részesült ebből, de a barátok, ismerősök természetbeni segítségét szintén csaknem a minta ötöde igénybe vette. A lakóhely a természetbeni segítség nyújtásánál kulcsfontosságú, másik településről sokkal kisebb arányban tudtak mind a családtagok, mind a barátok támogatást nyújtani. Pénzbeni segítséget legnagyobb mértékben az államtól és a helyi önkormányzattól kaptak az emberek (7 és 5%-a a megkérdezetteknek), ami a járvány anyagi helyzetre gyakorolt negatív hatásainak fényében igencsak csekély mértékűnek tűnik. A természetbeni támogatás legfőbb forrása a helyi önkormányzat (5% kapott ilyen segítséget), másodikként pedig a munkahely (munkáltató, szakszervezet stb.), ebből a forrásból 4% kapott természetbeni segítséget. Pénzügyi és természetbeni társas támogatásban valóban azok részesültek nagyobb mértékben, akiknek erre szükségük is volt: a súlyos anyagi depriváció által érintettek az ebben nem érintettekhez képest, a munkanélküli és az inaktív népesség a munkaerőpiacon aktívakhoz képest, a romló anyagi helyzetűek azokhoz képest, akiknek nem változott vagy éppen javult az anyagi helyzetük, fokozottabb arányban kaptak segítséget. Ugyanakkor a 18–29 éves korosztályhoz képest feleakkora eséllyel kaptak támogatást az idősek. Ezt némiképp árnyalja, hogy családi állapot alapján az özvegyek az egyedülállókhöz képest nagyobb eséllyel kaptak támogatást, tehát minden bizonnyal az egyedülálló időseket jobban támogatta a kapcsolatrendszerük. Az alacsony iskolai végzettségűekhez képest kevesebbet segítettek a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek (akiknek minden bizonnyal kevesebb szükségük is volt erre), a budapestiekhez képest a vidéken élőknek. A kapcsolathálózat jellegzetességei is fontos szerepet játszanak: az *aktív társaságinak* nevezett kapcsolatgazdag csoporthoz képest a szintén jól integrált *családorientáltak* is hasonló mértékű támogatást kaptak, ugyanakkor az összes többi, a népesség felét kitevő és különféle szempontok szerint és mértékben, de szintúgy kapcsolati deficittel jellemezhető másik négy csoportba tartozóknak feleakkora esélyük volt segítséghez jutni a személyes kapcsolathálózatukon keresztül – minden bizonnyal azért is, mert az ő hálózataikban kevesebben rendelkeztek ilyen erőforrásokkal. A szintén nagyon fontos érzelmi támogató funkcióra vonatkozóan nem rendelkezünk kvantitatív adatokkal.

A COVID-19 kapcsolathálózatokra gyakorolt potenciális negatív hatásait illetően a magányt és elszigeteltséget nem lehet említés nélkül hagynunk. A társadalmi/társas elszigeteltség objektíve a kevés kapcsolatra vagy a társas kapcsolatoktól való megfosztottságra utal, míg a magányosság az egyedüllét érzését jelenti, az egyén szubjektív megélését azzal kapcsolatban, hogy saját társas kapcsolatainak száma és minősége mennyire kielégítő a vágyotthoz képest. A kapcsolatokat nélkülöző egyének stresszhelyzetben érzik magukat, ami önmagában is számos egészségügyi probléma forrása, ugyanakkor egyben a társas támogatástól

is meg vannak fosztva, hisz nincsenek olyan emberek körülöttük, akiktől segítséget remélhetnek. Számos felmérés szerint a világjárvány során 20-30%-kal nőtt a magányosság. Mértéke életkor, jövedelmi szint, élethelyzet és nemek szerint egyaránt eltérhet; az arányok azonban a fiatalabb korúak, az alacsonyabb jövedelműek és a krónikus egészségi állapotúak körében a legmagasabbak. Egy külön fejezet vizsgálja, hogy a munkaképes korú felnőttek közül hányan és kik érezték magukat magányosnak 2021 végén. Csupán a munkaképes korú felnőttek harmada mondta, hogy egyáltalán nem jellemző rá, hogy gyakran magányosnak érezné magát, míg minden tizedik válaszadó teljes mértékben és további 27% inkább jellemzőnek tartotta ezt az állítást magára, azaz 37%-a a megkérdezetteknek érintett a magányosság problémájában (és mivel a 65 év felettiek nem képezték az adatfelvétel részét, az elmagányosodott idősök ebben nincsenek is benne). A nők, a fiatalok, a COVID-járvány miatti fizikai vagy lelki egészség romlásában érintettek, a nem párkapcsolatban élők, a munkanélküliek, az anyagi nehézségekkel küzdők, a rossz egészségi állapotban levők, a COVID miatt valakit elvesztők (családtagot, barátot és ismerőst elvesztők egyaránt) és a fontos személyek között rokonokat/családtagokat nem említők fokozottan magányosnak érezték magukat. Többváltozós elemzéssel az életkor továbbra is meghatározó: a legfiatalabb, 18-29 éves korcsoport az idősebb aktív korú csoportokhoz képest kétszeres eséllyel érezte magányosnak magát, függetlenül nemtől, iskolai végzettségtől, lakóhelytől. Jelentős tényező a munkaerőpiaci integráció kényszerű hiánya, mivel a munkanélküliek a dolgozókhoz képest kétszeres eséllyel magányosak. A párkapcsolat is jelentős védelmet nyújt a magány ellen: a társ nélküliekhez képest azok, akiknek van társuk, 37%-kal kisebb eséllyel magányosak. Ugyanakkor az, hogy egyébként hány fontos családtagot/rokont vagy más nem rokont (akik egyébként zömében barátok) neveztek meg a kérdezettek, némileg meglepő módon nem mutatkozik ebben a modellben a magányérzetet meghatározó tényezőnek: azaz a magányosság érzete inkább a kapcsolatok minőségével, mintsem számosságával függ össze. Viszont a lelkiállapot pandémia miatti romlása és a magányérzet szorosan együtt jár. Azokhoz képest, akik lelkiállapotuk javulásáról számoltak be, azok, akiknek romlott a lelkiállapotuk, csaknem hatszoros eséllyel érezték magányosnak magukat. A saját egészségi állapotukat jónak tartókhoz képest (ötfokú skálán a felső két kategória) az egészségüket közepesnek tartók kétszeres, a rossznak tartók csaknem öt és félszeres eséllyel magányosak.

A kapcsolathálózatok kutatásának számos aspektusból van epidemiológiai relevanciája (a legkézenfekvőbb a COVID-19-járvány során maga a megfertőződés dinamikája volt), és olyan ismeretekre is szert tehetünk a pandémia ilyen szempontú elemzése által, amelyek egy későbbi, sajnos nem elhanyagolható valószínűséggel a jövőben is várható hasonló krízis esetén

hasznosak lehetnek, például a járvány hatékonyabb kezelésében vagy az emberek attitűdjeinek sikeresebb befolyásolásában. „A vakcinációs szándék megértése különféle társas közegekben” című adatfelvétel keretében 2022 novemberében végeztünk a magyar felnőtt lakosság körében adatgyűjtést, melyben többek közt az is megvizsgáltuk, hogy a magyar felnőttek kivel beszélgettek a COVID-19-oltással kapcsolatos kérdésekről. A megkérdezetteknek csak 57,2%-a beszélt erről a témáról valaki mással. A témáról folytatott beszélgetési hálózatokban klasztereződést találtunk, vagyis az oltottak hajlamosak voltak a véletlenszerűen vártnál nagyobb arányban csak más oltott egyénnel beszélgetni erről a témáról, és ugyanez a tendencia érvényes a nem oltottakra is. A megkérdezettek túlnyomó többsége (72%) csak olyanokkal beszélt az oltásról, akik egyébként is bizalmasai, azaz problémáit, a számára fontos dolgokat ezenkívül is megbeszéli ezekkel a személyekkel. Alig minden tizedik válaszadó (9%) nevezett meg csak olyan személyeket, akikkel egyébként nem beszél meg bizalmas dolgait. A beoltottak COVID-19 elleni védőoltással kapcsolatos beszélgetési hálózataira jellemző, hogy kevésbé hasonlóak nem és iskolai végzettség szerint, az oltottak több egészségügyi szakemberrel és egyéb felsőfokú végzettségű emberrel beszéltek az oltásról, valamint több oltott található a beszélgetőpartnereik között. A vártnál sokkal kisebb volt az egészségügyi végzettségűek részaránya a beszélgetőpartnerek között, azaz az emberek nagy része a hozzá már eleve közel álló, bizalmas kapcsolataival beszélt a COVID-19-oltásról is, és személyes beszélgetés keretében nem fordult szakemberekhez (például háziorvoshoz, gyógyszerészekhez).

A doktori mű másik nagy empirikus fejezete a több időpontban gyűjtött interjúk anyag alapján a járvány, és azon belül a kapcsolati dimenzió szubjektív megélését mutatja be és elemzi. Az egyes hullámok eltérő lenyomatainak ismertetése után, mely az interjúkban elhangzottakat kontextusba helyezi, elsőként az elmagányosodás témáját elemzem, mert ez az első hullám interjúiban jelenik meg legpregnánsabban. Az interjúk alapján is nyilvánvaló az egyedül élők fokozott kitettsége, amelyhez persze a pandémia speciális körülményei, a kényszerű bezártság, a nem egy háztartásban élő közeli családi vagy baráti kapcsolatok személyes fenntartásának tilalma illetve kockázatos volta, a nyilvános térben zajló kapcsolódási lehetőségek fokozott korlátozottsága is hozzájárultak. Ezzel a gondolatmenettel némileg ellentétes, hogy többen azt fogalmazták meg, hogy magányérzetük nem specifikusan a pandémiás helyzethez köthető és gyakran a párkapcsolat hiányához kötődik. A testi kontaktus hiánya, az emiatti veszteségérzés konkrétan több beszélgetésben megjelenik, ugyanakkor egyértelműen összekapcsolódik a testi kontaktus a megbetegedéstől való félelemmel. Az

elmagányosodásában fontos elem az emberek találkozásait generáló/lehetővé tevő terek hiánya is. Főleg az idősebb korosztályban a felnőtt gyerekek magányenyhítő szerepe is felmerült.

A COVID-19-járványt mint katasztrófát vagy krízishelyzetet egyfajta kapcsolattesztként is értelmezhetjük, és tulajdonképpen más-más megfogalmazásban, de erre utaltak maguk az interjúalanyok is. Egyes kapcsolatok „jól vizsgáztak”, így sértetlenül vagy épp megerősödve kerültek ki a járvány okozta sokkhatásból, de számos kapcsolatról kiderülhetett, hogy nem pont olyan, mint az átlagos hétköznapiakban látszott, nem bírta a terhelést, ami a kapcsolat megszűnéséhez is vezetett, akár a legközelebbi kapcsolatok esetében is. A párkapcsolatok esetében felmerültek a munka-magánélet egyensúly újfajta megteremtéseinek nehézségei, konfliktusai is mint a kapcsolatot próbára tevő elem. Az első hullám után következő hullámokkal kapcsolatban az egyik legnagyobb sokkhatás annak a megélése volt, hogy nem tér vissza könnyen az élet a normális kerékvágásba, és ennek tán legfőképpen kapcsolati „ára” van.

Az interjú anyag az esetek többségében a kérdőíves adatfelvételekhez hasonlóan szintén a legszorosabb kapcsolatok további erősödését, ugyanakkor a gyengébb kötések meglazulását, akár megszűnését mutatja. Az interjúkban a kapcsolat gyengülését, megszakadását kevésbé a családi, mint inkább a választott, baráti, haveri kötések esetében említették. Nagyobb eséllyel szűntek meg vagy váltak lazábbá azok a kapcsolatok, melyek olyan intézményekhez, élethelyzetekhez/életszakaszokhoz kötődtek, melyek a járvány ideje alatt koptak ki az adott egyén életéből. A szoros, multiplex, nem csak egy színtérhez kötődő kapcsolatok viszont sokkal reziliensebbnek bizonyultak. Azaz az adott kapcsolat(ok) kontextusának jellege, a fizikai távolság és több egyéb jellemző nagymértékben meghatározta, hogy a kapcsolat mennyire és milyen időtávra került veszélybe. Többen hosszú távon sem számítanak a megszokott találkozási alkalom hiányában megszűnt kapcsolatok újraéledésére, azaz a meglazult kapcsolatokat illetően azért egyelőre kérdés, hogy ezek a járvány lecsengése után mennyiben tudnak „visszaépülni”, vagy inkább megszűnnek, kikopnak. Az interjúk elemzésekor a kapcsolatminőség változására, fenntartásának módjára, a személyes kapcsolattartás ellehetetlenülésének kezelésére is kitérek. A közel száz interjúban korlátozott számban említettek új, a járvány alatt szerzett kapcsolatokat az emberek: a legtöbb ilyen esetben munkahelyi környezetben adódott lehetőség új kollégák vagy kliensek megismerésére, és néhány esetben merült fel, hogy valaki szabadidős tevékenysége során (edzés, polgárőrség, biciklizés, strandröplabda) került összeköttetésbe új emberekkel. Emellett egy-két esetben a szomszédi kapcsolatok megerősödése is felmerült. Kifejezetten megjelent az interjúkban az is, hogy a vírushoz, annak kezeléséhez, majd az oltakozáshoz való eltérő viszonyulás

megnehezítette, akár teljesen el is lehetetlenítette a kapcsolatok egy részét, vagyis azok tendenciózusan inkább azokkal maradtak fenn, akik az oltással, a járványkezelési intézkedésekkel, a járvány veszélyességével kapcsolatban hasonlóan vélekedtek – azaz a kvantitatív elemzéseket tartalmazó fejezetben már emlegetett, az oltással kapcsolatos beszélgetési hálózatok esetében is megfigyelt homofília itt is tetten érhető.

Az interjúkutatásban egy átfogóbb és egy konkrétabb szinten vizsgáltam a szolidaritás kérdését: kíváncsi voltam az egyéni percepciókra azzal kapcsolatban, hogy általánosságban hogyan látják, a magyar társadalom ebben a pandémia okozta krízisben inkább a mások felé fordulás, a szolidaritás irányába mozdult-e el, illetve a saját mikrokörnyezetükben zajló konkrét segítő tranzakciók létére is rákérdeztem. Társadalmi szinten a szolidárisabb, és az önzőbb viselkedés egyidejű megtapasztalását írták le legtöbben. A pandémia elhúzódó krízis volta befelé fordulást, másoktól elfordulást eredményezett többek szerint a kezdeti szolidárisabb, a mások segítésére nyitott attitűd helyett, és főleg az online felületeken nagyon megosztottnak tűnik a társadalom. A szolidáris viselkedés a járványügyi korlátozások, szabályok betartása és az oltakozás szempontjából is felmerült. A szolidaritás megnyilvánulását többen abban látják, hogy az emberek betartották a fizikai érintkezést korlátozó intézkedéseket, hordták a maszkot, nem szegték meg a szabályokat, támogatták az egészségügyi dolgozókat. Ez az attitűd a járvány idejének elhúzódásával megváltozott. Az egyre fokozódó megosztottság képe főleg a járvány kései szakaszában készített interjúkból bontakozik ki. A megosztottságot erőteljesen befolyásolta kezdetben a korlátozó intézkedésekhez való viszony, később az oltáshoz való hozzáférés lehetősége, majd az „oltakozunk-e egyáltalán?” kérdésköre. A bizonytalanság, bizalmatlanság, a rossz járványkommunikáció negatív hatással volt az emberi kapcsolatokra is.

A szolidaritást mikroszinten a kapcsolathálózatokon keresztül áramló, a kapott és adott társas támogatás vizsgálatával lehet vizsgálni: a segítségnyújtásban és a segítség kapásában is elsődleges, kitüntetett szerepe volt a családtagoknak. A családtagok segítő tevékenységének leggyakrabban emlegetett célpontjai az idős, közeli családtagok voltak: a kérdezett korától függően szülők, nagyszülők. Sok esetben viszont nem a járvány teljes időszakára, hanem kimondottan a kényszerű karanténban eltöltött időszakokra vonatkozott a segítségnyújtás. Az instrumentális támogatáshoz képest kevésbé helyhez vagy személyes találkozásokhoz kötött az érzelmi támogatás nyújtása, ugyanakkor a bizonytalanság, a nagyon komoly egzisztenciális félelmek idején erre óriási szükségük volt az embereknek. A támogatást nyújtóknak néhány esetben ugyanakkor nagyon megterhelő volt ez a feladat. Van, aki kimondottan saját jóllétére nézve is túl ártalmasnak ítélte a felé irányuló, támogatásra vonatkozó elvárásokat, és emiatt énvédelemből kicsit lazított is egy adott kapcsolat szorosságán. Van, akit az a felismerés rázott

meg, hogy a korábbi életszakaszában megszokott támogatási irányok, szerepek megváltoztak. Némileg meglepő, hogy csak nagyon kevés interjúban említettek a családtagokon és barátokon kívül olyan szakembereket, akik valamiféle támogatást nyújtottak a krízishelyzetben.

A pandémiás krízis negatív hatásain túl a lehetséges kedvező hatások közül a legtöbb – legalábbis az interjúk alapján – éppen a kapcsolatokra vonatkozik. Ezt értelmezhetjük annak indikátoraként, hogy a járvány egyik legnagyobb hatása pont a kapcsolathálózatok vonatkozásában érhető tetten. A kapcsolatoktól való megfosztottság vagy kényszerű eltávolodás, vagy éppen a másoktól kapott támogatás élménye következtében nagyon hangsúlyosan jelent meg az egymásra figyelés, a kapcsolatok fenntartásának, az erre való energia és idő ráfordításának kitüntetett szerepe. Többben azt a tanulságot vonták le, hogy a korábbi fontossági sorrendjüket meg kell változtatni, mivel a másokhoz tartozás élménye, a közösségi lét az egyik legfontosabb dolog. A 2022 tavaszán, azaz a legutolsó időpontban készült interjúk egy részében már megjelent a meglazult kapcsolatok visszarendeződésének jelensége, a kissé elvesztett „fonalak” újrafelvétele.

A különféle módszerekkel, eljárásokkal készült adatfelvételek elemzései sok szempontból egy irányba mutattak. A COVID-19-járvány globális kapcsolati tesztként működött, a „bajban ismerszik meg a jó barát” mondás igazsága más kapcsolattípusokra is kiterjeszthető. A disszertáció címében szereplő válsághelyzet kettős értelmezését tekintve, ha a járvány kapcsolatokra gyakorolt hatását vizsgáljuk, több kapcsolat jól szerepelt ezen a „COVID-teszten”, nem ártott meg nekik, sőt akár még meg is erősítette őket az összezártság, félelem, bizonytalanság, a találkozási alkalmak megszűnése vagy korlátozott volta, a támogatásra való gyakorta fokozott igény, míg más kapcsolatokat mindez meggyengített, sokszor meg is szakított, újak kialakítására pedig korlátozottabb lehetőségei voltak az embereknek. Ugyanakkor tendenciaként megállapítható, hogy a legközelebbi kapcsolatokat nem véletlenül nevezi a szakirodalom erősnek: nemcsak a kapcsolattartás gyakorisága, az intimitás foka, a rajtuk keresztül áramló sokfajta erőforrás értelmében azok, hanem egyben reziliensebbek is, amint azt a pandémia hosszan tartó krízisének próbatétele is megmutatta. A rokoni, sőt pontosabban a közeli családi kapcsolatok a járvány alatt erősödtek, ezt mind az első, mind a negyedik hullám adatgyűjtései és az interjúk is alátámasztják, azaz mind a „csapás” vagy katasztrófa, mind az elhúzódó válság idejére érvényesnek tűnik ez a megállapítás.

A társas elszigeteltség más országokban és más magyarországi vizsgálatok adatai alapján leírt növekedése is alátámasztható a felhasznált adatbázisok alapján: 2020 májusában a megkérdezettek 2015-höz képest kétszerese, 20%-a nem találkozott senkivel személyesen az

adatfelvételt megelőző 24 órában. 2021 végén az aktív korú felnőtt lakosság csaknem 5%-a nem nevezett meg egyetlen olyan személyt sem, aki számára nagyon fontos: az egyszemélyes háztartásban élők 4,1-szeres eséllyel nem rendelkeztek egyetlen fontos kapcsolattal sem a többszemélyes háztartásban élőkhez képest. 2018 és 2021 között nőtt a barátokat nélkülözők és megduplázódott a nagyon kevés gyenge kötéssel rendelkezők (a foglalkozáslistából csak maximum egyet-kettőt említők) aránya.

Az interjús adatokból kitűnik, hogy az akár csak nagyon ritkán, éves szinten megtartott személyes összejövetelek (karácsony, húsvét, családi találkozó stb.) is mekkora jelentőséggel bírnak az egyes személyes kapcsolatokon túl megmutatkozó szimbolikusabb, csoportkohéziót erősítő jellegük, csoportidentitás-képző funkciójuk miatt. Tágabb kontextusban nemcsak a családi, hanem az egyéb közösségi (akár osztályközösségi, de nagyobb lokális közösségi) társas összejöveteleknek is szimbolikus jelentőségük van tehát a kollektív identitás és a társadalmi kohézió létrehozása szempontjából. Az ezeken való részvétel egyes konkrét kapcsolatokra gyakorolt pozitív hatáson túl – a közös identitás és társadalmi integráció erősítése mellett – növeli az önértékelést is.

Külön figyelmet érdemelnek a fiatalok, akik leginkább érintettek a testi és lelki egészség szempontjából kiemelten is rizikót jelentő magány jelenségében, azaz szubjektíve nem találják kielégítőnek a többi emberhez való kapcsolódásuk mértékét. Ennek oka lehet az is, hogy noha több fiatal az interjús kutatásban is pozitívan festette le családi kapcsolatainak alakulását, ők azért mégis alapvetően a családjuktól való leválás fázisában, a többiekhez, legfőképp kortársaikhoz való kapcsolódás „csúcsidőszakában” vannak. Kapcsolathálózataik nagyobbak, kevésbé stabilak és rokonközpontúak, mint az idősebbeké – már csak azért is, mert ismeretségeik jó része nem tekint(het) vissza sokéves múltra, újabb és újabb helyszínekhez kötődik. A fiatalok esetében komplett „évjáratok” életéből maradt ki a szalagavató, a bankett, a szóbeli érettségi közös izgalma, az utolsó osztálykirándulás, a gólyatábor, és megnehezült az esküvők (és persze más családi események) megtartása is. Azaz egyrészt kapcsolathálózatuk életkoruk szempontjából nagyon fontos szegmense különösen sérülékeny volt a pandémia időszakában, másrészt a hosszú távon is fontos erőforrást jelentő, identitásképző közösségekhez való tartozás kifejlődésében, megerősödésében is jelentős akadályokat tapasztaltak, aminek hosszú távú negatív következményi is lehetnek.

Ugyanakkor volt egy érdekes ellentmondás is a járvány dinamikájában: mire a valóban legrázósabb időszak beköszöntött a legmagasabb halálozási adatokkal, addigra sokan már nagyon belefáradtak a korlátozásokba, elszigeteltségbe. Tehát egyrészt természetes, hogy jó pár hónapnyi elhúzódó krízis nyomán az első sokkhatás („csapás”) normalizálódik, másrészt ez

pont addigra „puhította fel” sokak szabálykövetését, mire igazán nagy baj lett, és erre minden megelőzőnél jobban szükség lett volna. Ez az egész felnőtt népességre vonatkozóan is igaz lehet, hiszen az első hullám (a „csapás”) után, az elhúzódó válság idején – egyéni preferenciáktól és lehetőségektől függően eltérő mértékben és ütemben – sokaknál a kapcsolathálózat lassú regenerálódása következett be.

Egyfajta kapcsolati polarizálódást is megfigyelhettünk: a polarizáció nemcsak az egyes kapcsolathálózatokon belül, hanem társadalmi szinten is érzékelhető: a járvány negatív hatásai – akár a családi kapcsolatok romlását, akár a munkaerőpiaci, anyagi problémák eloszlását tekintjük – fokozottan érintették az amúgy is rossz szocioökonómiai helyzetben levő népességet. A gyengébb kapcsolatok bomlékonysága egyrészt a rendelkezésre álló hálózati/társadalmi tőke szempontjából mint kiesett erőforrás is jelentős, másrészt pedig a járvány előtt is kapcsolathányos magyar társadalom személyközi integráltságát, más fogalmat használva a társadalom kohézióját tovább rontotta. Korosztályos szempontból ez összefügghet a fiatalok mentális egészségügyi problémák tekintetében megnyilvánuló fokozott kitettségével is, mivel az ő választott kapcsolataik jó része, főleg az iskolaváltások, iskola-munkahely átmenet miatt nem volt elég régi ahhoz, hogy nagyon erős legyen, ráadásul a pandémiás évek szimbolikus értelemben is kapcsolatrombolónak tekinthetők a közösségi, csoportkohéziót erősítő rítusok (szalagavató, ballagás stb.) elmaradása miatt. Emellett a gyengébb kapcsolatok építése szempontjából is jelentős kiesés ennek a generációnak, amelynek lehet, hogy hosszabb távon is tapasztalhatók lesznek negatív hatásai, épp a lazább ismeretségek korlátozott száma miatt. Azaz a COVID-19 társas szempontból is egyenlőtlenséget generált azáltal, hogy meglehetősen korlátozta az új kapcsolatok kiépítésének tereit: szinte csak az tudott új kapcsolathoz jutni, aki dolgozott, a fiataloknál pedig az (új) iskola a bezárások miatt ezt a funkciót csak korlátozottan tudta betölteni. Ezt empirikusan még nem teszteltük, de úgy tűnik más országok adatfelvételeiből, hogy a beszűkült személyes kapcsolatszerzési és -tartási alkalmak miatt (is) megnövekedett arányú telekommunikációs kapcsolattartás erősítette a személyközi hálózatok homofiliáját (leginkább iskolázottsági szempontból), a gyenge kötések nagyobb sérülékenysége pedig csökkentette a kapcsolatok diverzitását, és mindez a fiatalokat fokozottabban érintette, mint az időseket (Grossetti et al. 2023).

Nan Lin szerint (2001) négyféle társas kötődési forma különböztethető meg a kapcsolatintenzitás és a kapcsolat kölcsönössége alapján. A *megkötő* („binding”) kapcsolatok állnak az egyénhez a legközelebb, ezek a leginkább homogén kapcsolatok nem, kor, iskolai végzettség stb. szempontjából, érzelmeken, kölcsönös segítségnyújtáson alapulnak, intim, bizalmas jellegűek, olyan személyekhez fűznek minket, akikkel rendszeres, intenzív

kapcsolatban állunk. Az *összetartó* („bonding”) kötések az erőforrások, információk közös birtoklásán alapulnak, nem szükségszerűen jellemzi őket a magas intimitás. Az *összekötő* („bridging”) kötések hídszerűen kapcsolják össze a különféle társadalmi csoportokhoz tartozó embereket, azaz a társadalmi integráció szempontjából nélkülözhetetlenek. Az *összekapcsoló* („linking”) kötések a társadalmi hierarchia magasabb körei felé irányulnak. A COVID-19 járvány alatt a megkötő, legfőképp közeli családi és jóbaráti kapcsolatok jellemzően jól működtek, reziliensnek bizonyultak, és a társas támogató funkciójukat is nagyrészt betöltötték. Az összetartó kötések meglehetősen kontextushoz kötöttek, és például az iskolák bezárása vagy a home office, a munkahelyek kényszerű szüneteltetése, elvesztése ezeket – egyéni élethelyzetektől függően – már jobban károsította. Úgy tűnik, hogy a lazább, összekötő vagy összekapcsoló kötések szenvedték meg leginkább a találkozási alkalmak hosszan tartó korlátozódását. Ez egyébként nemcsak integrációs szempontból problémás, de például a társadalmi mobilitásnak és szolidaritásnak sem kedvez. A lazább kapcsolatok számának csökkenése nagy eséllyel a kapcsolathálózatok diverzitását is visszaveti, ami egyrészt a hozzáférhető társas támogatást is korlátozza, másrészt a kapcsolati sokféleség csökkenése önmagában, az adott interakciók számától függetlenül a személyes jóllétre is negatív hatással van (Collins et al. 2022).

Ha visszatérünk arra, milyen pozitív hatásai figyelhetők meg a válságnak, kiemelendő a „készpénznek vett” kapcsolataink fontosságának kiélezett helyzetekben való ismételt megélése, a személyesség kikerülhetetlenségének előtérbe helyezése, ennek időleges pótlására alkalmas változatos új technológiai lehetőségek használatának szélesebb körben való elterjedése.

Mivel a felhasznált kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtések mind még a járvány idején készültek, arra a kérdésre, hogy a bemutatott hatások mennyire tartósak vagy milyen irányban folytatódnak, majd csak a további vizsgálatok alapján lehet választ adni. A jövőbeni kutatásoknak a fentebb vázolt trendek további alakulását kell követniük, különös tekintettel a fiatalok és a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok helyzetére, mert csak abból derülhet ki a fenti változások tartóssága, valamint a kialakult kapcsolati deficitek negatív hatásai. A közeli, szoros kapcsolatokról elég sok információval rendelkezünk, de a távolabbi, gyengébb kötéseket illetően jelenlegi tudásunk meglehetősen hézagos, pedig sokszorosan fontos lenne a vizsgálatuk.

Hivatkozások

- Bzdok, D., Dunbar, R. (2020): The Neurobiology of Social Distance. *Trends in Cognitive Sciences*, 24: 717–733. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2020.05.016>
- Collins, H. K., Hagerty, S. F., Quoidbach, J., Norton, M. I., Brooks, A. W. (2022). Relational diversity in social portfolios predicts well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 119(43), e2120668119. <https://doi.org/10.1073/pnas.2120668119>
- Dávid B., Albert, F., Hajdu, G. (2024). A kapcsolathálózati tipológia változása és jelentősége a társadalmi integráció szempontjából 2015–2021 között. In Kovách, I. (szerk.) Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején. I. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Grossetti, M., Favre, G., Figeac, J., Launay, L. (2023). Les perturbations des relations interpersonnelles durant la pandémie de Covid-19. *Sociologie*, 14: 199–221. <https://www.cairn.info/revue--2023-2-page-199.htm>
- Klein, I., K., Van Tilburg, T. (1999). Broken ties: Reciprocity and other factors affecting the termination of older adults' relationships. *Social Networks*, 21(2): 131–146. [https://doi.org/10.1016/S0378-8733\(99\)00005-2](https://doi.org/10.1016/S0378-8733(99)00005-2)
- Lin, N (2001). Building a network theory of social capital. In Lin, N., Cook, K., Burt, R. (eds.) *Social Capital. Theory and Research*. New York: Aldine de Gruyter, 2–28.
- Mollenhorst, G., Volker, B. Flap, H. (2014). Changes in personal relationships: How social contexts affect the emergence and discontinuation of relationships. *Social Networks*, 37: 65–80. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2013.12.003>
- Roy, C., Bhattacharya, K., Dunbar, RIM, Kaski, K. (2022). Turnover in close friendships. *Scientific Reports*, 12(1): 11018. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-15070-4>
- Völker, B. (2023). Networks in lockdown: The consequences of COVID-19 for social relationships and feelings of loneliness. *Social Networks*, Volume 72: 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2022.08.001>

A témakörből készült saját publikációk jegyzéke

- Albert, F. (2021). *ESPN Thematic Report: Social protection and inclusion policy responses to the COVID19 crisis*. Hungary. Brussels: European Commission. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=24608&langId=en>
- Albert, F., Brys, Z., Czermann, M., Gerdán, M. (2022). A közeli kapcsolathálózatok mintázatai a Covid19-járvány idején a magyar aktív korú felnőtt lakosság körében. *Socio.hu*, 12(4): 140–161. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.4.140>
- Albert, F., Brys, Z., Gerdán, M., Herke, B. (2023) *The Impact of the COVID-19 Pandemic on Important Relationships in Hungary*. In: Epidemic and Society, Trends, Consequences, Coping strategies. Milton Friedman Egyetem, Budapest, pp. 7-34. ISBN 978-963-9559-71-4
- Albert, F., Dávid, B. (2022) A bizalmas kapcsolathálózatok változása a pandémia idején. In Purebl Gy., Susánszky A., Susánszky P. (szerk.) *Csak az egészség meglegyen: Tanulmányok a mentális egészségről és egészségmagatartásról*. Budapest: Semmelweis Kiadó, 7–19.
- Albert, F., Gerdán, M. Dávid, B., Brys, Z. (2025) Potential protective factors against negative interpersonal influence regarding COVID-19 vaccination - A cross-sectional study on Covid-19 vaccine discussion networks. *Social Sciences & Humanities Open*, 11: 101473, <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.101473>.
- Albert, F., Herke, B. (2022). Baráti kapcsolatok változása a Covid19-járvány alatt. *Socio.hu*, 12(4): 162–190. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.4.162>
- Brys, Z. – Albert, F. – Péntzes, M. (2022): A COVID-19 elleni oltóanyagot elutasítók az aktív korú felnőtt magyar lakosság körében 2021 decemberében. *Orvosi Hetilap*, 163(29): 1135–1143. <https://doi.org/10.1556/650.2022.32531>
- Brys, Z., Péntzes, M., Albert, F. (2023). A Covid19 elleni védőoltás elutasítása együtt élő párok körében: Egy online kérdőíves vizsgálat eredményei. *Szociológiai Szemle*, 33(2): 81–97. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.2.4>
- Dávid B., Albert, F., Hajdu, G. (2024). A kapcsolathálózati tipológia változása és jelentősége a társadalmi integráció szempontjából 2015–2021 között. In Kovách, I. (szerk.) *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején*. I. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Dávid, B., Herke, B., Huszti, É., Tóth, G., Tury-Angyal, E., Albert, F. (2021) A pandémia hatása a személyes kapcsolathálózati struktúrára. Otthoni munkavégzés: védelem a vírustól

vagy társas izoláltság? *Scientia et Securitas*, 2(3): 350–357.
<https://doi.org/10.1556/112.2021.00056>

Dávid, B., Herke, B., Huszti, É., Tóth, G., Túry-Angyal, E., Albert, F. (2023). Reshaping Social Capital During the Pandemic Crisis: Age Group Differences in Face-to-Face Contact Network Structures. *Social Inclusion*, 11(1): 295–309.
<https://doi.org/10.17645/si.v11i1.6002>

Stefkovics, Á., Albert, F., Ligeti, A. S., Dávid, B., Rudas, Sz., Koltai, J. (2024). Vaccination homophily in ego contact networks during the COVID-19 pandemic. *Scientific Reports*, 14, 15515. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-65986-2>

Kimondottan a kapcsolathálózatok váltoásaival foglalkozó korábbi írások:

Albert, F., Dávid, B. (2012). Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon In: Kovách, I., Dupcsik, Cs., P.Tóth, T., Takács, J. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó és MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.

Albert, F., Dávid, B. (2015). Mikromiliő integrációs megközelítésben A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. *Socio.hu*, 5(4):1–11.
<http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.1>

Albert, F., Dávid, B. (2018). Interpersonal relationships in Hungary – an overview. *Metszetek*, 7(2):72–93. <https://doi.org/10.18392/metsz/2018/2/6>

Albert, F., Dávid, B., Tóth, G. (2020). Hány barátja van Önnek? A barátok számának alakulása három évtized alatt (1986–2018). *Socio.hu*, 10(3): 3–30.
<https://socio.hu/index.php/so/article/view/826/830>

Albert, F., Koltai, J., Dávid, B. (2021). The increasing importance of friends: Changes in core discussion network composition in post-communist Hungary between 1997 – 2015. *Social Networks*, 66: 139–145. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2021.02.005>

Kmetty, Z., Tardos, R., Albert, F., Dávid, B. (2018). Mapping social milieus and cohesion patterns between 1997 and 2014. Exploiting the potential of the occupational position generator. *Social Networks*, 55, 116–129. doi:10.1016/j.socnet.2018.05.007